

УДК 331.2

Шубалий О.М., д.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті представлено результати аналізу зміни складу, структури та динаміки зміни доходів населення в Україні. Виявлено, що питома вага оплати праці в структурі ВВП України у фактичних цінах має тенденцію до зменшення. Також зменшується частка населення із доходами нижче прожиткового мінімуму, а у структурі доходів зменшується частка заробітної плати. Середньомісячна заробітна плата у відсотках до мінімальної має тенденцію до підвищення.

Ключові слова: доходи населення, грошові доходи, заробітна плата, диференціація доходів, рівень доходів.

Шубалый А.М.

ТЕНДЕНЦИИ ИЗМЕНЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

В статье представлены результаты анализа изменения состава, структуры и динамики изменения доходов населения в Украине. Выведено, что удельный вес оплаты труда в структуре ВВП Украины в фактических ценах имеет тенденцию к уменьшению. Также уменьшается доля населения с доходами ниже прожиточного минимума, а в структуре доходов уменьшается доля заработной платы. Среднемесячная заработная плата в процентах к минимальной имеет тенденцию к повышению.

Ключевые слова: доходы населения, денежные доходы, заработная плата, дифференциация доходов, уровень доходов.

Shubalyi A.

TRENDS OF CHANGES IN POPULATION'S INCOME IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

The article presents the results of the analysis of changes in composition, structure and dynamics of changes in incomes in Ukraine. It is revealed that the share of wages in the structure of Ukraine's GDP in actual prices tends to decrease. Also, the share of the population with incomes below the subsistence minimum decreases, while the share of wages decreases in the structure of incomes. The average monthly salary in percentage to the minimum has a tendency to increase.

Key words: income, income, wages, income differentiation, income level.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Досягнуті в Україні темпи зростання доходів населення дають підстави лише для обмеженого оптимізму, адже порівнюючи з розвинутими зарубіжними країнами вони є мізерними, а значна частина населення країни перебуває за межею бідності. Тому теперішні реалії диктують необхідність поглиблення наукових досліджень щодо виявлення негативних соціально-економічних явищ та розробки принципово нових заходів, спрямованих на підвищення доходів та зниження їх диференціації.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми аналізу та оцінки доходів населення в Україні досліджуються і вітчизняними вченими. Значний внесок до вирішення теоретичних та практичних аспектів проблеми формування доходів і життєвого рівня населення в перехідний період належить Д.П. Богині, І.К. Бондар, Е.М. Лібановій та ін. Вивченню тенденцій розшарування населення на рівні країни і регіонів, особливостей формування доходів за джерелами,

проблеми нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів присвячено праці М.І. Долішнього, В.С. Заяць, Г.С. Кваснікова, О.В. Гудима, А.Н. Гвелесіані, та ін. Зв'язок економічного розвитку та диференціації доходів досліджують А.А. Алексєєв, Ю.А. Архангельський, В.О. Мандибура, О.І. Радзівеський, А.В. Скрипник та ін.

Таким чином, обґрунтування напрямів підвищення рівня доходів населення є складним і актуальним питанням, оскільки саме від глибокого аналізу та реальної достовірної оцінки причин й наслідків зміни доходів залежатиме подальше спрямування соціально-економічної політики.

Цілі статті. Метою дослідження є вивчення тенденцій зміни складу й структури номінальних і реальних доходів населення в Україні в умовах економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На макроекономічному рівні для дослідження тенденцій структурних змін у доходах населення оцінюється частка оплати праці у структурі валового внутрішнього продукту. Високий рівень питомої ваги оплати праці у структурі ВВП країни є передумовою розвинутої ринкової економіки, при цьому цей показник певним чином відображає якість матеріального становища найманих працівників, а отже, і рівень життя населення країни.

Питому вагу оплати праці найманих працівників у структурі ВВП України за 2010-2016 рр. подано на рисунку 1.

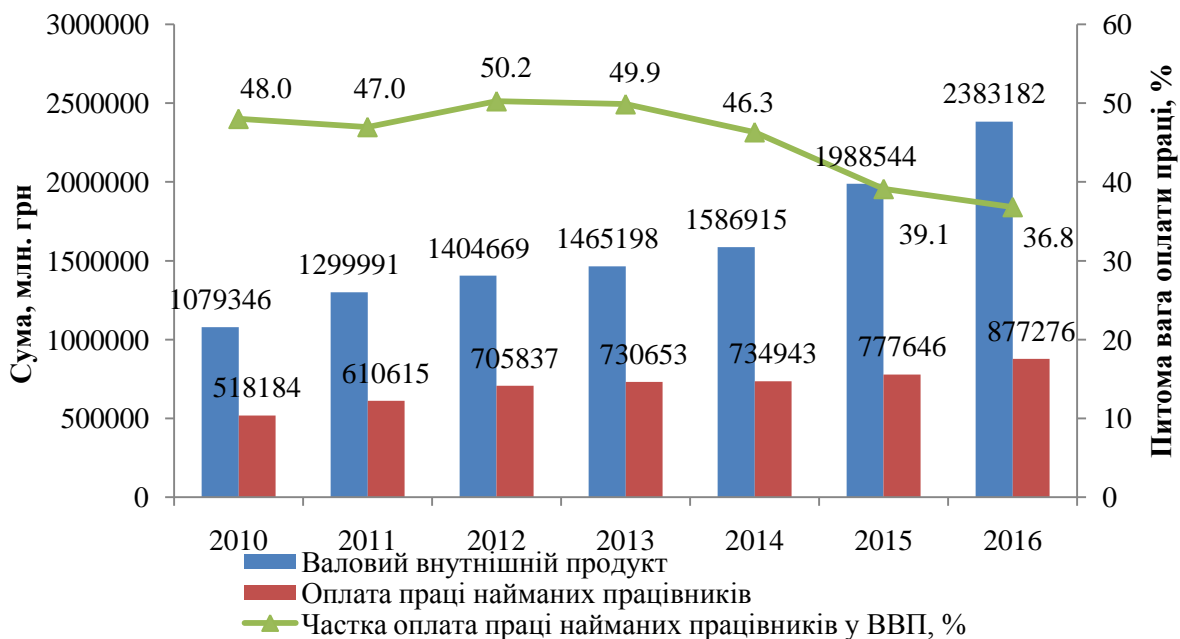

Рис. 1. Питома вага оплати праці в структурі ВВП України у фактичних цінах за 2010–2016 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя (побудовано автором за даними [11-13])

Як бачимо з рисунку, після 2014 року спостерігалось чітка тенденція до зниження питомої ваги оплати праці у сумі ВВП країни, яка загалом за аналізований період зменшилася з 48,0% у 2010 році до 36,8% у 2016 році. Це відбувалося на фоні постійного зростання ВВП з 1079346 млн. грн. у 2010 році до 2383182 млн грн. у 2016 році, або у 2,2 рази, тоді як сума оплати праці у цей період зросла тільки у 1,7 рази. Загалом питома вага оплати праці у ВВП в Україні є значно нижчою, ніж у країнах ЄС, де за станом на 2013 р. частка оплати праці у ВВП у середньому становила 68,0 %.

Нормальною вважається ситуація, коли основна маса працездатного населення, проявляючи економічну активність, сама забезпечує собі достойний рівень життя. Відповідно, чим більше переважання заробітної плати над соціальними трансфертами в структурі сукупного доходу населення, тим сприятливіша соціально-економічна ситуація в країні. В Україні спостерігається протилежна ситуація, що свідчить про недостатній рівень стимулювання доходів через підвищення рівня оплати праці. Це відповідно зменшує можливості населення до споживання товарів і послуг, що могло б стати каталізатором подальшої економічної активності виробників та мультиплікатором зростання ВВП.

Матеріальний рівень достатку того чи іншого домогосподарства визначається рівнем доходу та є основою забезпечення гідних умов життєдіяльності та високого рівня життя населення. Тому на наступному етапі аналізу вивчено динаміку зміни загальної суми доходів населення в Україні за 2000-2016 рр. (рис. 2).

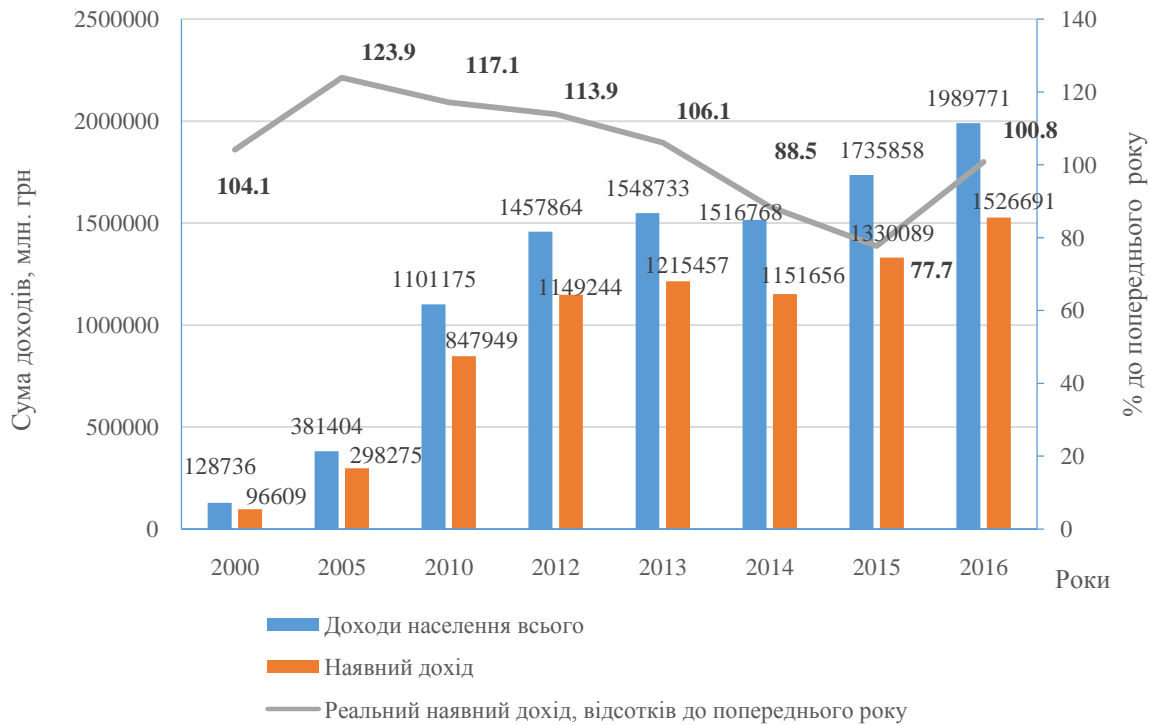

Рис. 2. Зміна загальної суми доходів населення в Україні за 2000-2016 рр. (побудовано автором за даними [11-13])

Як бачимо, після економічної кризи 2008 року відбулося певне зменшення темпів зростання доходів, особливо у 2012-2013 рр., а у 2014 році навіть допущено їх зниження, що пояснюється початком воєнних дій в рамках АТО на сході нашої країни. Аналізуючи зміну показника реального наявного доходу, можна констатувати, що протягом 2000-2005 рр. відбувалося його стрімке зростання з 104,3% до 123,9%, а після цього цей показник поступово знижувався та у 2014-2015 рр. навіть відбулося зниження реальних доходів до попереднього року, відповідно до рівня 88,5% та 77,7%. Але у 2016 році відбулося мізерне зростання реальних доходів на 100,8%.

Надалі проведено аналіз зміни частки населення із середньодушовими еквівалентними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого мінімуму в Україні за 2010-2016 рр. (рис. 3).

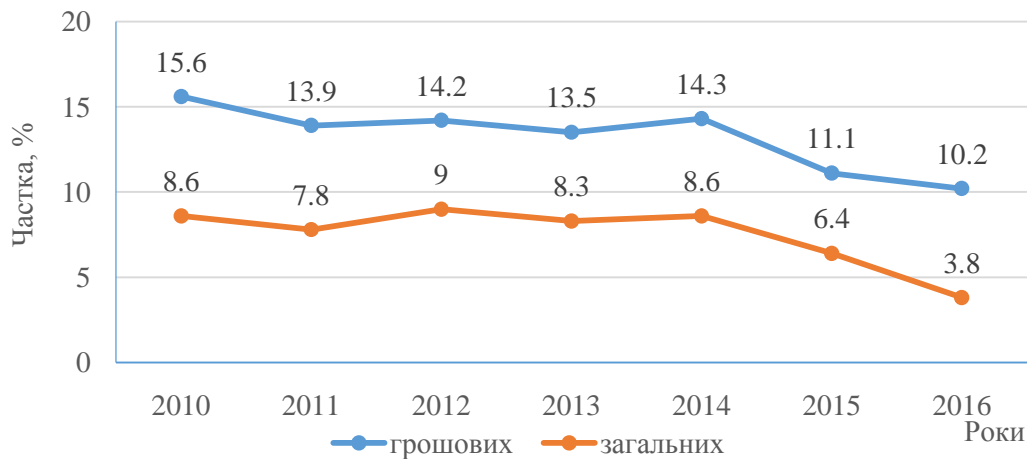

Рис. 3. Частка населення із середньодушовими еквівалентними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого мінімуму в Україні за 2010-2016 рр., % (побудовано автором за даними [11-13])

Загалом протягом аналізованого періоду спостерігається тенденція до зменшення частки населення із середньодушовими еквівалентними грошовими та загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого мінімуму. Зокрема, частка грошових доходів зменшилася з 15,6; у 2010 році до 10,2% у 2016 році, а загальних – з 8,6% до 3,8%. Але в умовах зростання темпів інфляції таке зменшення є свідченням навпаки реального зниження купівельної спроможності населення, адже, як правило, обезцінення національної валюти відбувається швидше, ніж зростання мінімальних соціальних стандартів.

На наступному етапі проаналізуємо структуру грошових доходів населення в Україні за 2005–2013 роки подано на рис. 4.

Рис. 4. Динаміка зміни структури грошових доходів в Україні за 2005–2016 роки (розроблено автором на основі джерел [11-13])

Як видно з рисунку, немає чіткої тенденції до зростання чи зниження частки заробітної плати у структурі доходів населення: у 2006 році, порівняно з 2005 роком частка зарплати зменшилась на 6,3 %; у 2007 році, відносно 2006 відбулось її зростання на 8,9 %. У 2007–2010 роках частка заробітної плати зменшувалась, а у 2011–2012 роках відбулось її зростання. Проте у 2013–2015 роках, порівняно з 2012 роком питома вага заробітної плати у загальних доходах населення скоротилась на 2,2%, що свідчить про негативний вектор розвитку соціально-економічних процесів у країні. Надалі у 2016 році із зростанням реальних доходів частка заробітної плати підвищилася до 42,1%.

Надалі важливо проаналізувати дохід, який отримувала в середньому одна особа у 2002–2016 роках (рис. 5).

Рис. 5. Динаміка наявного номінального та реального доходу на одну особу в Україні протягом 2002–2016 років, грн. (розроблено автором на основі [11-13])

З рисунку 5 можна побачити, що в Україні протягом досліджуваних років спостерігалась тенденція до постійного зростання номінального наявного доходу на одну особу. У 2016 році наявний дохід становив 35,6 тис грн., що у понад як 10 разів більше, ніж у 2002 році. Але, з іншого боку, якщо аналізувати тенденцію зміни реального наявного доходу у розрахунку на одну особу, який скоригований на індекс інфляції наростаючим підсумком з початку 2002 року, то ситуація не видається такою оптимістичною. Адже, незначне зростання доходів відбувалося протягом 2002-2008 рр., а за наслідками економічної кризи кінця 2008 року у наступному 2009 році відбулося навіть зменшення реальних доходів з 6,5 тис. грн до 5,8 тис. грн.

Надалі доцільно вивчити динаміку середньомісячної заробітної плати та її співвідношення з відповідними державними мінімальними стандартами та гарантіями в Україні за 2012–2016 рр. (рис. 6).

Заробітна плата, яка в теперішніх умовах виступає основою доходів населення, тому держава намагається постійно її підвищувати, щоб підтримувати мінімальний рівень соціальних гарантій громадянам. Тому протягом аналізованого періоду відбувалося поступове підвищення середнього рівня заробітної плати з 3026 грн у 2012 році до 5183 грн у 2016 році, або у 1,7 рази. За цей період рівень мінімальної заробітної плати зростав дещо меншими темпами – з 1134 грн на кінець 2012 року до 1600 грн на кінець 2016 року, або загалом на 41,1%. Таким чином, з року в рік відбувалося

збільшення співвідношення між середньою та мінімальною заробітними платами – з 2,67 разів у 2012 році до 3,24 разів у 2016 році.

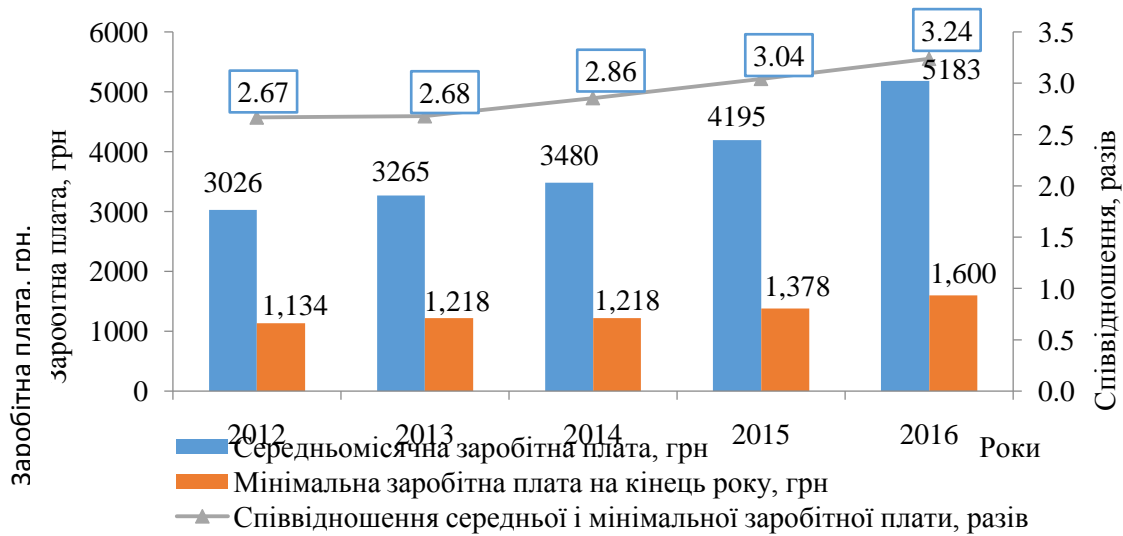

Рис. 6. Динаміка середньомісячної заробітної плати та її співвідношення з відповідними державними мінімальними стандартами та гарантіями в Україні за 2012–2016 рр. (розроблено автором на основі [11-13])

В контексті підвищення ролі заробітної плати в доходах населення доцільно провести порівняння темпів зміни номінальної та реальної заробітної плати в Україні за 2000–2016 рр., що представлено на рисунку 7.

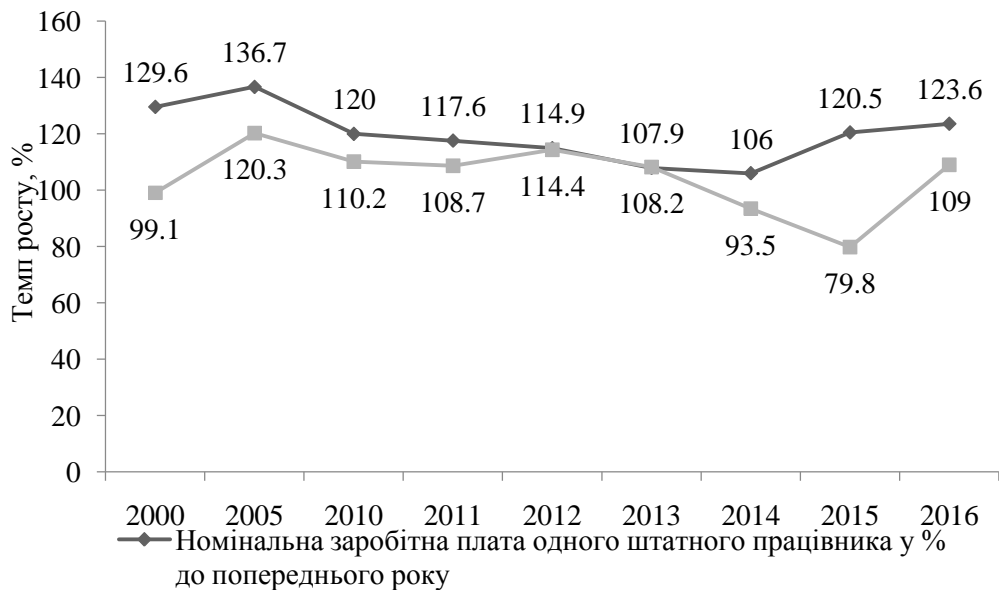

Рис. 7. Порівняння темпів зміни номінальної та реальної заробітної плати в Україні за 2000–2016 роки (побудовано автором на основі джерел [11-13])

Як бачимо з рисунку, протягом 2000–2016 років темпи росту номінальної заробітної плати загалом випереджали темпи зростання реальної. Через економічну кризу та підвищення рівня інфляції на фоні зростання номінальної заробітної плати у 2015 році на 20,5%, відбувалося різке зниження реальної заробітної плати за цей рік на 20,2%. У 2016 році за рахунок поступового відновлення економіки та стабілізації

інфляції досягнуто зростання реальної заробітної плати на 9,0%, тоді як номінальна зросла на 23,6%.

Висновки. Результати аналізу зміни складу та структури доходів населення в Україні показали, що питома вага оплати праці в структурі ВВП України у фактичних цінах має тенденцію до зменшення, але реальний наявний дохід населення після тривалого спаду підвищився у 2016 році, хоча реальний дохід на одну особу практично не змінився. Тобто, незважаючи на зростання номінальних показників доходів, вивчення реальних їх змін свідчить про негативні тенденції до незначного зростання або взагалі зниження доходів населення України протягом останніх трьох років.

Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти займають значну частку у структурі доходів населення, яка коливається у межах 35-41% та має тенденцію до зменшення. Це свідчить про поступову оптимізацію системи соціальних виплат на шляху реалізації адресної політики соціального захисту населення, адже не завжди соціальні виплати стимулюють населення до економічної активності та зайнятості, а навпаки формулюють психологію утриманців. Також спостерігається тенденція до збільшення частки доходів від власності, але вона у загальних доходах залишається надто низькою – 1,8-5,6%, що є свідченням «тінізації» доходів. Прибуток та змішаний дохід характеризуються нестійкою динамікою, але протягом останніх 5 років їх частка у доходах збільшилася з 15,1% до 19,0%, що свідчить про поступове виведення частини малого та середнього бізнесу із «тіньового» обороту.

Мінімальна заробітна плата не підвищувалася адекватними темпами відповідно до підвищення рівня середньомісячної заробітної плати. В кінцевому підсумку це обмежувало загальні та грошові доходи населення й виступало стримуючим фактором економічного зростання. Але в умовах економічної нестабільності це стало засторогою до подальшої девальвації національної валюти. Стимування зростання заробітної плати та відсутність дієвих стимулів до відновлення економічного зростання призвело за застою національної економіки та зменшення реальних доходів населення.

Можна зробити висновок, що для забезпечення зростання реальних доходів населення важливо заперечити, перш за все, підвищення реальної заробітної плати до рівня, який дозволить витратити її не тільки на споживання, а й на нагромадження, що дозволить отримати додатковий імпульс до зростання національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Гриньова В.М. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. / В.М. Гриньова, Г.Ю. Шульга. — К.: Знання, 2010. — 310 с.
2. Іляш О.І. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навчальний посібник / О.І. Іляш, С.С. Гринкевич. — Київ : "Ліра-К". 2010. — 476 с.
3. Панчишин С. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / С. Панчишин, М. Савлук. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. — 406 с.
4. Ватаманюк З.Г. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка: навч. посіб. / З.Г. Ватаманюк, С.М. Панчишин. — К.: Альтернативи, 2001. — 606 с.
5. Ленеїко Т.І. Економіка праці: Навч. посіб. / Т.І. Ленеїко, Т.С. Шапошнікова, О.В. Толстікова. — Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. — 137 с.
6. Оганян Г.А. Політична економія: навч. посіб. / Г. А. Оганян, В.О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін. — К.: МАУП, 2003. — 520 с.
7. Базилевич В.Д. Макроекономіка: підруч. / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик. — 4-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 743 с.
8. Савенко О.Л. Деякі аспекти вивчення доходів населення України в сучасних умовах // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. — Вип. 9. / Наук. ред. І.К. Бондар. — К., 2000. — С. 241.
9. Савченко П.В. Політика доходів і заробітної плати: учеб. / П.В. Савченко, Ю.П. Кокина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Экономистъ, 2004. — 389 с.
10. Назаров М.Г. Курс социально-экономической статистики : учеб. для вузов / М. Г. Назаров. — М.: Финстатинформ; ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 794 с.
11. Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Статистичний щорічник України за 2016 рік / За ред. І.С. Вернера. Держстат України. — К., 2017. — 611 с.
13. Витрати та ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. Частина I / Держстат України. — К., 2017. — 380 с.
14. Лавренкова І. М. Проблеми і перспективи реалізації податкової політики регулювання доходів населення в Україні / І. М. Лавренкова // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 21. — С. 80-82.
15. Юрчик Г. М. Оцінювання диференціації доходів населення України з урахуванням їх тіньової компоненти / Г. М. Юрчик, Н. М. Самолюк // Демографія та соціальна економіка. — 2016. — № 3. — С. 133-144.
16. Горин В. П. Чинники формування доходів населення в економіці України / В. П. Горин, І. П. Сидор // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. — 2017. — Вип. 24(2). — С. 58-63.